

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.88>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мех Ю.В.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-0191-1020*

Богуцький В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0003-3253-3493*

Мех Ю.В., Богуцький В.В. Правовий статус військового командування в Україні.

Стаття присвячена дослідженню правового статусу військового командування в Україні. Правовий статус військового командування відображає його місце у системі органів публічної влади та особливості участі у правовідносинах різної галузевої приналежності. Встановлено, що діяльність військового командування має базуватись на військовому законодавстві, яке включає правові акти, що стосуються: проходження військової служби, етики військових службовців, поводження з військовополоненими. Зазначено, що векторним напрямом розвитку в Україні має стати військове право, а особливість військового командування в тому, що з одного боку ці суб'єкти мають дотримуватись встановлених спеціальних правил військової служби, а з іншого боку встановлювати та деталізувати умови військової служби.

Акцентовано увагу на тому, що правовий статус військового командування у Конституції не деталізовано, що передбачає подальшу регламентацію на законодавчому рівні. Розмежовано поняття «військове командування» та «органи військового управління» як такі, що: перше вказує на керівництво безпосередніми військовими питаннями та забезпечення їх діяльності, а друге – на органи, що уповноважені впорядковувати питання військової діяльності. Визначено, що система військового командування є чітко структурованою ієрархію підпорядкування та взаємодії між різними рівнями управління військами і виглядає наступним чином: Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил), командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин та інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Встановлено, що основою правового статусу суб'єктів військового командування в період дії правового режиму воєнного стану є: їх права та обов'язки як військових посадових осіб, тобто військовослужбовців, що обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством; здійснення безпосереднього військового керівництва або діяльності, пов'язаної з цим; дія на основі принципу єдиноначальності; здійснення державної служби особливого характеру.

Ключові слова: військове командування, військове законодавство, органи військового управління, правовий режим воєнного стану, взаємодія з цивільним органами.

Mekh Yu.V., Bogutskyi V.V. The legal status of military command in Ukraine.

The article is devoted to the study of the legal status of military command in Ukraine. The legal status of military command reflects its place in the system of public authorities and the peculiarities of participation in legal relations of various branches. It is established that the activities of military command should be based on military legislation, which includes legal acts relating to: military service, ethics of military personnel, treatment of prisoners of war. It is noted that military law should become the vector direction of development in Ukraine, and the peculiarity of military command is that, on the one hand, these subjects must comply with the established special rules of military service, and on the other hand, establish and detail the conditions of military service.

Attention is focused on the fact that the legal status of military command in the Constitution is not detailed, which provides for further regulation at the legislative level. The concepts of "military command" and "military management bodies" are distinguished as follows: the first indicates the management of

direct military issues and ensuring their activities, and the second - the bodies authorized to regulate issues of military activity. It is determined that the military command system is a clearly structured hierarchy of subordination and interaction between different levels of military management and looks as follows: the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, the Commander of the Joint Forces of the Armed Forces of Ukraine, commanders of types and individual branches of troops (forces), commanders (chiefs) of military management bodies, commanders of formations, military units and other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine.

It has been established that the basis of the legal status of military command subjects during the period of the legal regime of martial law is: their rights and obligations as military officials, that is, military personnel holding positions related to the performance of organizational and managerial or administrative and economic duties, or who are specially authorized to perform such duties in accordance with the legislation; the exercise of direct military leadership or activities related to this; action based on the principle of unity of command; the performance of a special civil service.

Key words: military command, military legislation, military management bodies, legal regime of martial law, interaction with civilian bodies.

Постановка проблеми. Визначення ролі та місця військового командування в системі суб'єктів публічної влади в умовах дії правового режиму воєнного стану опосередковано розширенням їх повноважень, а також збільшенням частки впливу військового командування на суспільні відносини. В умовах дії правового режиму воєнного стану, військове командування відповідає за організацію оборони держави, забезпечення правопорядку, дотримання законності, захист прав і свобод громадян, а також стійкість функціонування цивільних інститутів. Одночасно, посилення ролі військових органів у системі публічної влади опосередковує потреби визначення як меж дискреційних повноважень військового командування для запобігання можливим зловживанням, так і форм ефективної взаємодії військового командування з органами цивільної влади та місцевого самоврядування. Нормативне наділення широким спектром повноважень військового командування в період воєнного стану та їх фактичне застосування протягом останніх років опосередковує потребу детального аналізу правового статусу військового командування та виокремлення напрямів його вдосконалення.

Мета дослідження полягає у встановленні сутнісних характеристик правового статусу військового командування в Україні на основі аналізу доктринальних напрацювань та наявного стану правового регулювання.

Стан опрацювання проблематики. Проблема визначення місця органів військового командування у системі органів публічної влади посідає важливе місце у сучасному науковому дискурсі. Система військового командування України формує стратегічні засади управління силами безпеки та оборони в умовах зростаючих загроз. Її інституційний розвиток визначає ефективність координації державних структур, відповідальних за підтримання національної стійкості та захисту суверенітету [1, 2]. Вагомий внесок у дослідження меж і змісту повноважень військових структур у періоди надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану чи збройних конфліктів, зробили О. Задорожній, О. Копиленко, В. Плішкін [3]. Накопичені наукові напрацювання охоплюють широкий спектр аспектів, від теоретичних основ публічної влади до спеціалізованих питань воєнного права. Водночас слід відзначити, що в українській правовій науці поки відсутнє комплексне дослідження, присвячене військовому командуванню як самостійному суб'єкту публічної влади в умовах дії воєнного стану. Така наукова прогалина визначає актуальність і новизну подальших досліджень, спрямованих на з'ясування особливостей правового статусу військового командування, специфіки його взаємодії з іншими органами державної влади та ролі у забезпеченні стабільності конституційного ладу в умовах надзвичайних викликів.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус військового командування визначає його роль у системі органів публічної влади та характеризує особливості участі в правовідносинах різних галузей права. Нормативно-правову основу функціонування військового командування становлять Конституція України [4], Закони України «Про оборону України» [5], «Про Збройні Сили України» [6], «Про правовий режим воєнного стану» [7], «Про національну безпеку України» [8], а також акти Президента України та Кабінету Міністрів України, які деталізують порядок введення та реалізації заходів воєнного стану.

Слід зазначити, що діяльність військового командування має ґрунтуватися на положеннях військового законодавства, до якого належать нормативно-правові акти, що регулюють питання проходження військової служби, професійної етики військовослужбовців, поведінки з військовополоненими тощо. До таких актів, зокрема, відносяться закони України (наприклад, «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [9], «Про військовий обов'язок і військову службу» [10]),

укази Президента України (наприклад, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»» [11]), постанови Кабінету Міністрів України (наприклад, «Положення про добровольчі формування територіальних громад» [12]), накази Міністерства оборони України (наприклад, «Про затвердження Інструкції про організацію обліку, зберігання і видачі стрілецької зброї та боєприпасів у Збройних Силах України» [13]).

Отже, одним із пріоритетних напрямів розвитку правової системи України має стати формування цілісного інституту військового права. Особливість правового статусу військового командування полягає в тому, що, з одного боку, ці суб'єкти зобов'язані дотримуватися встановлених спеціальних правил проходження військової служби, а з іншого – уповноважені визначати та конкретизувати умови її здійснення.

Базові принципи функціонування системи національної оборони закріплено в Конституції України. Зокрема, відповідно до статті 106: «Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил та здійснює керівництво у сфері національної безпеки і оборони, призначає та звільняє вище військове командування, що визначає його провідну роль у формуванні військового управління» [4]; ст. 17 «оборона держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [4]. Прикладом юридичного оформлення рішення Президента України як Верховного Головнокомандувача є наказ «Про затвердження Доктрини територіальної оборони» [14]. Водночас правовий статус військового командування у Конституції України не має детальної регламентації, що зумовлює необхідність його подальшого законодавчого визначення.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування – це Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань [7]. У Законі України «Про оборону України» [5], також закріплено, що військове командування є невід'ємною складовою системи управління у сфері оборони держави. Його завдання полягає в організації, координації та безпосередньому керівництві діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань, покликаних забезпечувати оборону, територіальну цілісність і державний суверенітет. До складу військового командування входять: Головнокомандувач Збройних Сил України, що здійснює загальне керівництво та оперативне управління військами; Генеральний штаб Збройних Сил України, що забезпечує стратегічне планування, підготовку та організаційне забезпечення оборонних операцій; командувачі видів Збройних Сил України, об'єднаних та територіальних командувань, які здійснюють безпосереднє управління підпорядкованими військовими формуваннями.

Крім того, у зазначеному нормативно-правовому акті чітко розмежовано поняття «військове командування» та «органи військового управління». Перше з них охоплює суб'єктів, які здійснюють безпосереднє керівництво військовими підрозділами, приймають рішення з оперативних і тактичних питань, а також забезпечують організацію виконання поставлених завдань.

Натомість органи військового управління – це інституції, уповноважені регулювати та координувати питання військової діяльності у межах визначених законом повноважень. Закон встановлює їх вичерпний перелік, до якого належать: «...Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій управління військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що забезпечують реалізацію законодавства з питань військового обов'язку, служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації». Таким чином, військове командування зосереджується на оперативно-організаційному керівництві військами, тоді як органи військового управління формують і реалізують державну політику у сфері оборони та забезпечують її нормативно-адміністративне регулювання [5].

Зосередимо увагу безпосередньо на військовому командуванні як ключовому елементі системи управління у сфері оборони. Ця система являє собою чітко структуровану ієрархію підпорядкування та взаємодії між різними рівнями військового управління, що забезпечує узгодженість рішень і ефективність виконання завдань Збройних Сил України. Структура військового командування має такий вигляд: Головнокомандувач Збройних Сил України; Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України; командувачі видів та окремих родів військ (сил); командувачі (начальники) органів військового управління; командири з'єднань, військових частин та інших військових формувань,

утворених відповідно до законів України. Така багаторівнева структура забезпечує вертикаль єдиначальності, узгодження управлінських рішень на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях, а також оперативне реагування на воєнні загрози [5]. На сьогодні, відповідно до чинного законодавства України, до військових формувань, окрім Збройних Сил України, належать також інші утворення, створені для забезпечення обороноздатності держави, захисту її суверенітету та безпеки. Зокрема: а) Державна спеціальна служба транспорту – спеціалізоване військове формування, що входить до системи Міністерства оборони України. Її основне призначення полягає у забезпеченні безперервного та надійного функціонування транспортної інфраструктури як у мирний час, так і в особливий період; б) Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями, яке входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Вона призначена для захисту життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних і інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та безпеки, а також у взаємодії з іншими правоохоронними органами, для забезпечення державної безпеки, охорони державного кордону, протидії терористичній діяльності, а також припинення діяльності незаконних збройних чи воєнізованих формувань, терористичних організацій, організованих груп і злочинних об'єднань [15].

Висунимо тезу, що основою правового статусу суб'єктів військового командування в період дії правового режиму воєнного стану є: 1) їх права та обов'язки як військових посадових осіб, тобто військовослужбовців, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, чи спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків відповідно до закону (наприклад, у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу») [10]; 2) здійснення безпосереднього військового керівництва або діяльності, пов'язаної з ним, що передбачає організацію, координацію, контроль та оперативне управління підпорядкованими військовими формуваннями в умовах воєнного стану; 3) діють на основі принципу єдиначальності, який визначається службовим становищем і військовим званням, що передбачає поділ на начальників і підлеглих стосовно інших військовослужбовців. Командир (начальник) наділяється повнотою розпорядчої влади щодо підлеглих та несе персональну відповідальність перед державою за всі аспекти життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця (ст. 28 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України») [9]; 4) здійснюють державну службу особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних за станом здоров'я та віком громадян України, що пов'язана із захистом обороноздатності України, її незалежності та територіальної цілісності. Така служба має власні специфічні особливості, які обґрунтовують виділення її в окремий вид державної служби.

Щодо принципу єдиначальності як фундаменту діяльності військового командування слід зазначити, що ця система ґрунтується на ідеї централізації та субординації. Однією з ключових проблем функціонування військового командування як суб'єкта публічної влади є його взаємовідносини з цивільними органами управління. Загалом, співвідношення військового командування та цивільної влади в умовах воєнного стану можна охарактеризувати як домінування військових органів при збереженні інституційних гарантій цивільного контролю. Такий баланс має вирішальне значення: з одного боку, він забезпечує оперативність і рішучість у захисті держави, а з іншого – дозволяє запобігти надмірній мілітаризації влади та порушенню демократичних принципів.

Щодо зміни статусу військового командування в період дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині розширення повноважень, зміни механізму взаємодії з цивільними органами та тимчасового обмеження конституційних прав і свобод, слід зазначити наступне. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7], військове командування у взаємодії з військовими адміністраціями отримує додаткові владні повноваження, спрямовані на забезпечення обороноздатності держави та громадської безпеки. Зокрема, вони передбачають запровадження та реалізацію заходів правового режиму воєнного стану у межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, визначених указом Президента України про введення воєнного стану.

Висновки. Підсумовуючи слід зазначити, що військове командування під час воєнного стану виконує значно ширші функції, ніж у мирний час, фактично виступаючи як центральний координуючий орган публічної влади на окремих територіях. Розширення його повноважень зумовлене необхідністю забезпечення обороноздатності держави та ефективного реагування на загрози національній безпеці. Для реалізації цих завдань військове командування використовує адміністративно-правові інструменти імперативного характеру, серед яких: правомочність видавати обов'язкові до виконання накази та директиви щодо організації оборони, забезпечення громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану; зобов'язання взаємодіяти з військовими адміністраціями, які забезпечують виконання цих рішень у цивільному секторі; коорди-

нація діяльності підпорядкованих військових формувань для забезпечення оперативності та ефективності виконання завдань. Таким чином, військове командування під час воєнного стану стає ключовим елементом управління державою в умовах надзвичайних викликів, поєднуючи військову функцію з координуючою роллю у сфері публічної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаповал Р.В., Богуцький В.В., Григоренко Є.І., Мех Ю.В. Оборона, військове управління та юридична відповідальність: загальнотеоретичний аспект: монографія. Харків: Юрайт, 2024. 380 с.
2. Костенко О.М., Гусаров С.М. Національна безпека України: проблеми організації та правового забезпечення. Київ: Юридична думка, 2015. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002345>.
3. Копиленко О.Л., Плішкін В.М., Задорожній О.В. Воєнне право України: проблеми теорії і практики. Київ: Наукова думка, 2010. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003456>.
4. Конституція України: Закон України від 28. 06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
6. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
9. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
10. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021/conv#Text>.
12. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 року № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>.
13. Про затвердження Інструкції про організацію обліку, зберігання і видачі стрілецької зброї та боєприпасів у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 29.06.2005 року № 359. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0933-05#Text>.
14. Про затвердження Доктрини територіальної оборони: наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 04.01.2022 р. № 1. URL: <https://www.ukrmilitary.com/>.
15. Відповідь на звернення Оперативного Управління Головного Штабу ЗСУ щодо переліку діючих військових формувань, утворених відповідно до законів України. 2024. URL: https://dostup.org.ua/request/inshi_viiskovi_formuvannia.